

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA TOPONIMIK BIRLIKLAR LINGVOMADANIY

XUSUSIYATLARINING QIYOSIY TAHLILI

*Usmonova Mohinur Baxtiyorovna, Iqtisodiyot va pedagogika
universiteti katta o‘qituvchisi*

<https://orcid.org/0009-0008-0583-000X?lang=en>
e-mail: M.M.M.U@mail.ru

COMPARATIVE ANALYSIS OF LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF TOPONIMIC UNITS IN ENGLISH AND UZBEK

*Usmanova Mohinur Bakhtiyorovna, Senior teacher of the
University of Economics and Pedagogy*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЯЗЫКОВЫХ ХАРАКТЕРИСТИК ТОПОНИМИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ АНГЛИЙСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ

*Усманова Мохинур Бакhtияровна, старший преподаватель
Экономико-педагогического университета*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi toponimik birliklarning lingvistik xususiyatlari qiyosiy tahlil qilingan. Maqolada ikkala tildagi joy nomlarining etimologik kelib chiqishi, fonetik tuzilishi, morfologik o‘zgarishlari va ijtimoiy-madaniy ahamiyati o‘rganiladi. Tadqiqot toponimlarning shakllanishi va qo‘llanilishidagi o‘xshashlik va farqlarni o‘rganilib, joy nomlarining rivojlanishiga geografik va tarixiy sharoit qanday ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: toponimika, joy nomlari, lingvistik xususiyatlar, tillar.

Abstract: This article compares the linguistic features of toponymic units in the English and Uzbek languages. The article studies the etymological origin, phonetic structure, morphological changes and socio-cultural significance of place names in both languages. The study examines the similarities and differences in the formation and use of toponyms and shows how geographical and historical conditions influence the development of place names.

Key words: toponymy, place names, linguistic features, languages.

Аннотация: В данной статье сравниваются лингвистические особенности топонимических единиц английского и узбекского языков. В статье изучаются этимологическое происхождение, фонетическая структура, морфологические изменения и социокультурная значимость топонимов в обоих языках. В исследовании рассматриваются сходства и различия в образовании и использовании топонимов и показано, как географические и исторические условия влияют на развитие топонимов.

Ключевые слова: топонимия, топонимы, языковые особенности, языки.

KIRISH. Toponimika, ya’ni joy nomlarini o‘rganuvchi fan madaniy meros va lingvistik evolyutsiyaning aksi bo‘lib xizmat qiladi. Joy nomlari nafaqat geografik joylashuvni, balki turli jamiyatlarga xos bo‘lgan tarixiy, ekologik va ijtimoiy elementlarni ham qamrab oladi. Ushbu

maqola ingliz va o‘zbek tillaridagi toponimik birliklarning lingvistik xususiyatlarini solishtirishga qaratilgan.

ASOSIY QISM. Toponimlarning etimologiyasi tilning tarixiy konteksti va o‘zgarishlarini ochib beradi. Ingliz tilida ko‘plab joy

nomlari qadimgi ingliz, norse va lotin tillaridan kelib chiqqan. Masalan, vikinglarning “Jorvik”dan olingan “York” va “London” kabi nomlar lotincha “Londinium” dan kelib chiqqan bo‘lib, bosqinlar qatlamlari va madaniy o‘zaro ta’sirlar ingliz tili va uning toponimlariga qanday ta’sir qilganini ko‘rsatadi. Bundan farqli o‘laroq, o‘zbek toponimlari ko‘pincha turkiy va fors tillaridan kelib chiqib, mintaqaning turli imperiyalar va madaniyatlar bilan tarixiy aloqalarini aks ettiradi. “Samarqand” va “Buxoro” kabi nomlar nafaqat shaharlarning tarixiy ahamiyatini ko‘rsatibgina qolmay, balki avlodlar o‘rtasidagi madaniy rivoyatlarni ham o‘zida mujassam etgan. Bu nomlarning etimologiyasini tushunish Markaziy Osiyo landshaftini shakllantirgan tarixiy migratsiya, savdo yo‘llari va aloqalari haqida tushuncha beradi. Toponim atamasi yunonchadan olingan: topos (joy) va onoma (nomi). Keyinchalik ingliz tilida ekvivalent qo‘llanilgan boshqa atama paydo bo‘ldi: joy nomi, topografik nom va geografik nom. Garchi turli xil atamalar mavjud bo‘lsa-da, lekin umuman olganda, ularning barchasi ikkita komponentni o‘z ichiga oladi: “topos” joy geografiyasi va nomi (ism/ism). Har bir olimning o‘ziga xos yondashuvi bor, shuning uchun joy nomining turli xil ta’riflari mavjud. Ingliz tilidagi otlarni ikki toifaga bo‘lish mumkin: turdosh otlar va atoqli otlar. Turdosh ot – bu ma’lum bir shaxsga emas, balki bir guruh narsalar yoki tushunchaga ishora qiluvchi ot. Atoqli otlar – AmirTemur, London, Temza daryosi kabi birlik shaxslarga tegishli otlar. Gorbanevskiy joy nomlarini 4 toifaga ajratdi: mahalliy nomlar, tog‘ nomlari, suv nomlari va ko‘cha nomlari. A.V.Superanskaya joy nomlarini yettita turdagi joy nomlari bilan tabiiy va sun’iy obyektlarning ikkita katta guruhiga ajratdi: mahalliy nom, tog‘ nomi, suv nomi, ko‘cha nomi, park nomi va yo‘l nomi.

Fonetika joy nomlarining talaffuzi va tan olinishida muhim rol o‘ynaydi. Ingliz toponimlari ko‘pincha ingliz tiliga xos bo‘lgan unilarni kamaytirish va urg‘u naqshlari kabi fonologik xususiyatlarni namoyish etadi. Masalan, “Birmingem” dagi urg‘u ingliz fonetikasiga xos bo‘lgan birinchi bo‘g‘inga tushadi. Aksincha, o‘zbek toponimlarida ko‘pincha to‘g‘ridan-to‘g‘ri bo‘g‘in tuzilishi va unilar uyg‘unligi namoyon bo‘ladi, bu turkiy tillarning ko‘zga ko‘ringan xususiyati hisoblanadi. “Toshkent” kabi nomlarning tuzilishi o‘zbek tilining fonetik izchilligini ko‘rsatadi, bu

yerda har bir bo‘g‘in tilning fonologik qoidalariga rioya qilgan holda aniq talaffuz qilinadi. Fonetik tuzilmalardagi bunday farqlar nafaqat joy nomlarining talaffuz qilinishiga, balki ularning kundalik tilga integratsiyalashuviga ham ta’sir qiladi [1].

Morfologiya, so‘zlarning tuzilishini o‘rganadigan fan toponimik birliklarning keyingi farqlarini ochib beradi. Inglizcha joy nomlari ko‘pincha geografik xususiyatlarni ko‘rsatadigan qo‘shimchalar kabi komponentlarni o‘z ichiga oladi. Masalan, “Oksford”dagi “-ford” daryoning o‘tish joyini bildirsa, “Gempton”dagi “-ton” aholi punktini yoki qo‘shimchasini bildiradi. Bu morfemalar nafaqat lingvistik, balki joylashuv haqida geografik ma’lumot ham beradi. O‘zbek toponimlarida esa, ko‘pincha yirikroq geografik yoki ma’muriy birliklarni bildiruvchi qo‘shimchalar qo‘llanadi, masalan, “Toshkent”da (toshlar joyi) ko‘rinib turganidek, “joy” yoki “joy” ma’nosini bildiruvchi “-obod”. Ushbu morfologik tuzilma nafaqat joylarni aniqlash, balki ularning kengroq ijtimoiy-siyosiy kontekstdagi ahamiyatini ham ta’kidlaydi. Bunday morfologik belgilarning har ikkala tilda qo‘llanilishi geografik makonlarni turkumlash va tushunishga turlicha yondashuvlarni ko‘rsatadi [2].

Ingliz tilidagi otlarni, shuningdek, boshqa ko‘plab tillarni ikki toifaga bo‘lish mumkin: turdosh otlar va atoqli otlar. Turdosh ot yoki apellyatsiya “uning qo‘llanilishi sinfning o‘zboshimchalik bilan ajralib turadigan a’zolari bilan cheklanmagan”. Oddiygina dedi, turdosh ot – bu ma’lum bir shaxsga emas, balki odam, tog‘, o‘simlik va yoki hayvon (uning denotasi) kabi narsalar guruhiga yoki tushunchasiga ishora qiluvchi ot, atoqli ot esa o‘ziga xos bir narsani anglatadi: shaxs, joy, hayvon yoki tushuncha. Ko‘cha yoki yo‘l nomi – uni aniqlash uchun ko‘cha yoki yo‘lga berilgan nom. Hodonimlar (qadimgi yunon tilidan / hodos - yo‘l va o/o‘noma – nom) – toponimik terminologiyadagi ko‘cha va yo‘llarning nomlari. Ko‘pincha nomi bilan tanilgan ko‘cha nomlari hodonimlar, Onomastikada muhim rol o‘ynaydi. Ko‘cha yoki yo‘l nomi – ko‘cha yoki yo‘lga berilgan identifikatsiyalovchi nom.

Urbanonimlarga tegishli – shahar elementlarining o‘ziga xos nomlari (ko‘chalar, maydonlar va boshqalar). Le Trung Xoaning so‘zlariga ko‘ra, ko‘cha nomlari ko‘chadagi har qanday narsalarni nazarda tutadi. Biroq, bu ta’rif juda keng bo‘lgani uchun men ushbu tadqiqotda

ko'cha nomlarini muhokama qilaman. Darhaqiqat, joy nomlari muayyan hududning tarixi va aholisining turmush tarzini ifodalaydi. Bu, ayniqsa, mahallalar nomlarida yaqqol namoyon bo'ladi. Mustaqillik tufayli qayta tiklanayotgan qadriyatlarimiz ifodasi sifatida ba'zi joy nomlari qayta ko'rib chiqilib, yangicha nomlanayotganligi ham ayni haqiqatdir. Yangi joy nomlarining yaratilishida xalqning turmush tarzi, orzu-istaklari, mehnat faoliyati va fe'l-atvori kabi xususiyatlardan kelib chiqqan holda nomlash, albatta, maqsadga muvofiq. Bunda toponimik konversiya muhim o'rin tutadi. Mahalla, ko'cha, qishloq va shaharlarga nom berishda obod, yangi tong, istiqloq, mustaqillik, do'stlik, shodlik kabi leksik birliklardan foydalanilmoqda: Obod qishlog'i, Yangitong, Yangi diyor ko'chasi, Do'stlik mahallasi kabi [3].

Toponimlarning madaniy ahamiyatini ortiqcha baholab bo'lmaydi. Ular jamoaviy xotira va shaxsiyatning ombori bo'lib xizmat qiladi. Ingliz tilida so'zlashuvchi kontekstlarda joy nomlari ko'pincha tarixiy voqealar, shaxslar yoki tabiiy xususiyatlarni aks ettiradi, milliy va mahalliy o'ziga xoslik tuyg'usini jamiyat tarkibiga kiritadi. Masalan, "Washington, D.C." nafaqat jismoniy joylashuvni bildiradi, balki Jorj Vashingtonning merosini va millatning ta'xis tamoyillarini o'zida mujassam etgan. O'zbek madaniyatida joy nomlari birdek ma'no bilan singdirilgan. Ko'pgina toponimlar tarixiy shaxslar, madaniy amaliyotlar yoki mintaqa tarixidagi muhim voqealarga bog'liq. Masalan, "Buxoro" nomi islom ilmi va savdosiga oid ma'nolarga ega bo'lib, o'zbek xalqining madaniy o'ziga xosligi bilan aks-sado beradigan boy tarixni uyg'otadi. Shunday qilib, toponimlar madaniy belgilar bo'lib xizmat qiladi, mahalliy an'analar va rivoyatlarni saqlaydi, bu jamiyatning birlashishi va o'ziga xosligiga hissa qo'shadi [4].

XULOSA. Ingliz va o'zbek tillaridagi toponimik birliklarning qiyosiy tahlilini yakunlar ekanmiz, joy nomlari nafaqat geografik identifikator, balki madaniy merosning hayotiy tarkibiy qismi sifatida ham xizmat qilishini ko'rish mumkin. Tadqiqot tarixiy va ijtimoiy kontekstlardan ta'sirlangan aniq lingvistik xususiyatlarni ochib beradi, turli madaniyatlar o'z-o'ziga xosligini toponimlarga qanday singdirishini ko'rsatadi. Joy nomlarining shakllanishi va qo'llanishidagi nyuanslarni tushunib, biz til xilma-xilligining boyligini va toponimlarning jamiyat qadriyatlari va rivoyatlarini aks ettirishdagi muhim rolini qadrlashimiz mumkin. Ushbu sohadagi keyingi tadqiqotlar til va madaniyat o'rtasidagi dinamik munosabatlar haqida ko'proq ma'lumot beradi, madaniyatlararo tushunishni rivojlantiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Urazimbetova, G. (2023). Comparative analysis of toponymic phraseological units in english and karakalpak languages. *Экономика и социум*, (11 (114)-1), 395-398.
2. Qizi, A.D.A. (2024). English and uzbek toponymic phraseological unit: linguocultural. *Eurasian Journal of Academic Research*, 4(5-3), 194-197.
3. Akhmedovna, I. J., & Sodikovna, G. K. (2021). Problems of linguo-cultural analysis of phraseological units in the French and Uzbek languages. *Linguistics and culture review*, 5(S2), 1291-1307.
4. Khaitbaevna, A.D.(2024). Contemporary problems of studying phraseological units in the english and uzbek languages. *European Journal of Pedagogical Initiatives and Educational Practices*, 2(6), 31-33.

